

تحلیل علم‌سنجی تولیدات علمی در حوزه قرآن کریم

علی شرفی^۱: دانشجوی دکتری مدیریت اطلاعات و دانش دانشگاه تهران
عصمت مومنی: استادیار گروه علم و اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی
رحمان ابراهیمی: دکتری علم و اطلاعات دانش‌شناسی دانشگاه خوارزمی

دو فصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم
سال یازدهم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹، صص ۶۳ - ۸۰
تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۸/۰۲
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۱۱/۲۷

چکیده

هدف این پژوهش، مطالعه علم‌سنجی تولیدات علمی در حوزه قرآن کریم است. این پژوهش از نوع کاربردی و با روش علم‌سنجی انجام شده و جامعه آماری این پژوهش شامل ۳۵۶ تولید علمی نمایه شده در پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک از سال ۱۹۸۵-۲۰۱۸ می‌باشد. ابزار گردآوری اطلاعات چک‌لیست بوده و تجزیه و تحلیل اطلاعات به وسیله نرم‌افزارهای وُس‌ویور (VosViewer)، هیس‌سایت (HistCite) و اکسل (Excel) سامان یافته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که روند انتشار مدارک، علی‌رغم نوسانات زیاد در سال‌های مختلف، صعودی بوده و فراوانی موضوع‌ها در زمینه سیستم‌های اطلاعاتی و مذهب در حوزه قرآن کریم است. از نگاه جغرافیای دانش نیز کشورهای عربستان، پاکستان، آمریکا، مالزی و ایران به وسیله دانشگاه‌های طیبه، مالایا، پادشاه عربستان، کیانگسان مالزی و دانشگاه آزاد اسلامی ایران؛ مجلاتی همچون مجله‌های کنفرانس بین‌المللی دانشگاه طیبه و حقوق تطبیقی آمریکا؛ و الگیناهی، هارویتز و خان بیشترین انتشار و استناد را در میان کشورها، سازمان‌ها، مجله‌ها و نویسندگان داشته‌اند و کلیدواژه‌های قرآن و اسلام بیشترین هم‌رخدادی را به خود اختصاص داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که میزان استادهای محلی و همکاری‌های علمی در زمینه تولیدات علمی حوزه قرآن کریم بسیار کم است و شبکه هم‌رخدادی کلیدواژه‌ها نیز پراکندگی بیشتری دارد.

کلیدواژه‌ها: قرآن کریم، علم‌سنجی، تولیدات علمی، استناد

مقدمه

قرآن کریم کتابی که رستگاری انسان را در دو جهان تضمین می‌کند، همچون مشعلی فروزان، انسان را از تاریکی‌های جهل و نادانی‌های می‌بخشد و در سرای دیگر، او را محبوب حضرت پروردگار می‌نماید (رستمی‌زاده بهرامی، ۱۳۸۶). قرآن بزرگترین و کامل‌ترین کتاب هدایت و روشنگر انسان در مسیر حق و باطل است و هر لحظه انسان را به سوی خوشبختی و سعادت سوق می‌دهد و او را از ظلمات جهل به نور و روشنائی هدایت می‌کند. درک مفاهیم عظیم قرآن و رسیدن به سعادت و کمال جز در پرتو علم و علم‌آموزی میسر نمی‌شود. در قرآن کریم در آیه ۵۶ سوره روم علم و ایمان در کنار هم آمده‌اند و پیامبر مکرم اسلام صلی الله علیه و آله و سلم نیز سفارش‌های مکرری به دانش‌افزایی مسلمانان داشته است که گاهی موجب تعجب عموم پژوهشگران شده است (اکبری، ۱۳۹۱، ص. ۲۰)؛ روایاتی مانند «خداوند نیک‌بختی هر کسی را بخواهد، او را دانای در دین گرداند» (بخاری، ج ۱، ۱۹۸۱ م: صص. ۲۸؛ نقل در: اکبری و رضائی، ۱۳۹۴)؛ فرشتگان بال‌های خود را زیر پای جویندگان دانش می‌گسترانند» (کلینی، ج ۱، بی تا: ۳۴؛ نقل در: اکبری و رضائی، ۱۳۹۴)؛ «دانشمندان وارثان پیامبرانند»؛ «نزدیک‌ترین مردم به درجات نبوت، اهل علم و جهاد هستند» (فیض کاشانی، ۱۳۶۱، صص. ۱۴-۱۳؛ نقل در: اکبری و رضائی، ۱۳۹۴) و «خوب پرسیدن نیمی از دانش است» (حرانی، ۱۳۸۷، ص. ۹۵) بیانگر اهمیت علم در اسلام و نزد پیامبر است.

شاید در تاریخ، هیچ دینی به اندازه دین اسلام به تشویق و حمایت از علم و دانش و عالمان و دانشمندان نپرداخته باشد (حلی، ۱۳۶۵، ص. ۲۵). از نظر اسلام، علم اساس همه‌ی ارزش‌ها و جهل ریشه‌ی همه‌ی معایب و مفسد فردی و اجتماعی است (شابدین، ۱۳۷۶) و هیچ عزت و افتخاری بالاتر از علم نیست (شابدین، ۱۳۷۶ع؛ به نقل از: آمدی، ۱۳۸۰، ص. ۸۴۰). بنابراین مسلمانان برای

رسیدن به عزت علمی باید به فکر رشد و توسعه علمی خود در تمامی زمینه‌های علمی باشند. رشد و توسعه علمی نیز بدون تولید علم امکان‌پذیر نخواهد بود. با توجه به جایگاه والای علم و تولید علم در اسلام، مقام معظم رهبری حفظه الله، تولید علم را به معنای شکستن خط مرز دانش و فتح کردن آفاق جدید، اضافه کردن بر فن‌آوری‌های موجود دنیا و اختراع صد در صد ایرانی دانسته و فرموده‌اند: «تولید علم فقط به معنای یادگیری علم نیست و ما باید به فن‌آوری‌های جهشی دست پیدا کرده و بتوانیم بر فن‌آوری‌های موجود دنیا بیافزاییم و اختراعات صد در صد ایرانی را در بازارهای دنیا مطرح کنیم.» (سخنرانی در دیدار جمعی از مهندسان، ۱۳۸۳/۱۲/۰۵).

در اندیشه تمدن‌گرایان، تولید علم یکی از بایسته‌های رفیع عقب‌ماندگی‌های جهان اسلام و تحقق تمدن نوین اسلامی است. (علوانی، ۱۳۸۰) خیزش علمی و تولید علم و معرفت و تجربه را برای برپایی تمدن ایمانی ضروری است. (علوانی، ۱۳۷۷، ص. ۹۷؛ نقل از: غفاری هاشجین و ناصرخاکی، ۱۳۹۵). مقام معظم رهبری حفظه الله لازمه‌ی پیشرفت علمی تمدن‌ساز را جهاد علمی و ایجاد یک نهضت نرم‌افزاری تولید علم می‌دانند. (خامنه‌ای، ۱۳۸۹، صص. ۱۵، ۲۳ و ۱۶۷).

تولید علم یکی از مهمترین وظیفه‌های دولتهای مسلمان برای رشد و توسعه معارف دینی و قرآنی است. بنابراین کشورهای مسلمان به ویژه جمهوری اسلامی ایران برای گسترش معارف عظیم قرآنی باید به فکر گسترش تولیدات علمی خود در تمامی عرصه‌های قرآنی باشند. گسترش تولیدات علمی در حوزه قرآن کریم نیز جز از رهگذر سیاستگذاری علمی درست در این زمینه میسر نخواهد شد. مطالعات علم‌سنجی به عنوان یکی از بهترین روش‌های سیاستگذاری علمی برای تحقق اهداف تولید علم به شمار می‌روند. تحقیقات آقایان کرامت‌فر، نوروزی، چاکلی و اسپراین نشان می‌دهد که کمیت تولید علم کشور و سرعت آن قابل توجه است، اما این مقادیر با توجه به جمعیت، چندان مطلوب نیست. چنان‌چه در حوزه تولید علم به ویژه علوم و دانش‌های مرتبط با قرآن کریم آقایان نوری و زارع‌فراشبندی به این نتیجه دست یافتند که تولیدات علمی این بخش، علی‌رغم رشد بالای خود از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست بنابراین برای ارتقای جایگاه تولید علمی در بخش علوم قرآن کریم، به مطالعات بیشتر جهت شناسایی شکاف‌های موجود نیاز است. برای رسیدن به این هدف با استفاده از مطالعات علم‌سنجی، می‌توان ضمن شناسایی و شناخت کاستی‌های پژوهشی این حوزه در کشورهای مسلمان و غیرمسلمان، با سیاستگذاری دقیق زمینه‌های تولید علم در بخش علم قرآن کریم در سطح بین‌المللی را فراهم کرد. افزون بر آن از طریق شناسایی بهتر دولت‌ها، سازمان‌ها، مجله‌ها، پژوهشگران برتر و پیشرو، ارزیابی و سنجش منابع علمی، همکاری‌های علمی و میزان استناد به منابع علمی این حوزه را بررسی کرد و کشورها و سازمان‌های فعال در حوزه قرآن کریم را شناسایی نمود و به پرسش‌های زیر پاسخ داد؛

روند انتشار و استنادهای محلی و جهانی تولیدات علمی در حوزه قرآن کریم از سال ۱۹۸۵-

۲۰۱۸ در پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک^۱ چگونه است؟
وضعیت استنادهای محلی و جهانی به منابع گوناگون چگونه است؟
بیشترین حوزه‌های موضوعی؛ کشورها، سازمان‌ها، زبان‌ها، منابع، نویسندگان و کلیدواژه‌های
مهم تولیدات علمی حوزه قرآن کریم در پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک کدام هستند؟

پیشینه پژوهش

بررسی وضعیت تولیدات علمی در حوزه قرآنی بین سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۱۱ در پایگاه اطلاعاتی اعتبارسنجی مقالات علمی^۲ نشان می‌دهد که دانشگاه میشیگان، دانشگاه ملک سعود^۳ و دانشکده مطالعات شرقی و آفریقایی^۴ لندن به ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم قرار دارند. همچنین روند تولیدات علمی نیز از سال ۲۰۰۵ به بعد سیر صعودی داشته و سهم ایران از تولیدات علمی جهان در حوزه قرآنی، تنها ۱۵ مدرک بوده است که معادل ۵/۱۴ درصد از کل تولیدات علمی این حوزه می‌باشد و مقاله «Islamic perspective on human cloning and stem cell research» با دریافت ۹ استناد پراستنادترین و به عبارتی تاثیرگذارترین مقاله ایران در حوزه قرآنی به شمار می‌رود. در پژوهش دیگری تلاش پژوهشگران مسلمان در نشر مقالات مرتبط با قرآن کریم در حوزه پزشکی در پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس^۵ از نظر کمیت و میزان استناد به آن‌ها بررسی شده و در نتیجه گیری آمده است؛ تعداد مقالات و میزان استناد به مقاله‌های این حوزه کم است و بیشترین تعداد مقالات این حوزه در مجله «Journal of Semitic Studies»، با ۱۳ مقاله و پس از آن در مجله «Medicine and Law» با ۳ مقاله، بوده است و نتیجه گرفته‌اند؛ پژوهشگران مسلمان آن چنان که شایسته است در تحقیقات خود از قرآن کریم بهره‌نموده‌اند یا پژوهش‌های قرآنی خود را در عرصه بین‌الملل منتشر نکرده‌اند. در پژوهشی دیگر به میزان مقالات تولیدی با عنوان «شیعه»؛ در پایگاه وب‌آف‌ساینس^۶ طی سال‌های ۱۹۷۴-۲۰۱۴ پرداخته است که نشان می‌دهد پژوهش‌های کمتری در این زمینه در سطح بین‌المللی انجام شده و سهم کشورهای اسلامی و کارشناسان دینی در تولید مقاله کمتر است. علاوه بر این در پژوهشی دیگر با ترسیم ساختار دانش در پژوهش‌های علوم قرآن و حدیث در ایران، با استفاده از تحلیل هم‌واژگانی در پایگاه استنادی جهان اسلام، نتیجه گیری شد که کلیدواژه‌های قرآن، نهج‌البلاغه و امام علی (ع) پرتکرارترین کلیدواژه‌ها بوده‌اند و کلیدواژه‌های نهج‌البلاغه و امام علی (ع) نیز پرتکرارترین زوج هم‌واژگانی در پژوهش‌های این حوزه بوده است اما مفاهیم کلیدی قرآنی مانند اخلاق اسلامی،

۱. Clarivate Analytics.

۲. ISI. Institute for Scientific Information.

۳. King Saud.

۴. School of Oriental African Studies.

۵. Scopus.

۶. Web Of Science (WOS).

فلسفه و مکاتب فلسفه اسلامی، سیره‌ی نبوی و سیر تاریخی نظرات عالمان و اندیشمندان اسلامی کمتر مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته‌اند.

در پژوهشی با عنوان استنادهای کلامی امام‌رضا (علیه‌السلام) به آیات در حوزه امامت نشان داده شده که عصمت امام، جریان امامت در ذریه ابراهیم (علیه‌السلام)، علم لدنی امام، دیدن و نشناختن امام، پذیرش ولایتعهدی و تفاوت معنی آل و امت، مهم‌ترین مباحث کلامی حضرت در استناد به قصص قرآن است. در تحقیقی دیگر با عنوان معناشناسی ایزوتسو در قرآن با روش تحلیلی و با هدف بررسی معناشناسی ایزوتسو، در کنار نقاط قوت این روش و تأثیراتی که در روش‌مندی‌سازی مطالعات قرآنی دارد به مواردی از قبیل؛ نبود ضابطه و معیار خاص در انتخاب کلمات کلیدی، ریشه‌شناسی کلمات، رسیدن به میدان‌های معنایی و کاربردشناسی و ... به عنوان نقاط ضعف این رویکرد پرداخته شده است.

مطالعه پیشینه‌های پژوهش نشان می‌دهد؛ پژوهش‌های بسیار کمی در حوزه قرآن کریم با رویکرد علم‌سنجی انجام شده و غالب پژوهش‌های صورت گرفته با رویکرد تحلیل محتوا، متون منتشر شده در این حوزه را بررسی و تحلیل نموده‌اند. شواهد نشان می‌دهد تولیدات علمی و همچنین همکاری‌های علمی در حوزه قرآن در پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک با وجود روند صعودی خود، از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست. در ادامه این پژوهش آمده است؛ پژوهشگران حوزه قرآن کریم به موضوعاتی مانند اخلاق اسلامی، فلسفه و مکاتب فلسفه اسلامی، سیره نبوی و سیر تاریخی نظرات عالمان و اندیشمندان اسلامی کمتر پرداخته‌اند. با توضیحاتی که گذشت، هدف این پژوهش عبارت است از؛ مطالعه علم‌سنجی تولیدات علمی قرآن کریم در پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک تا بتواند به سیاست‌گذاری‌های علمی درست و به بهبود وضعیت تولیدات علمی در این حوزه کمک کند.

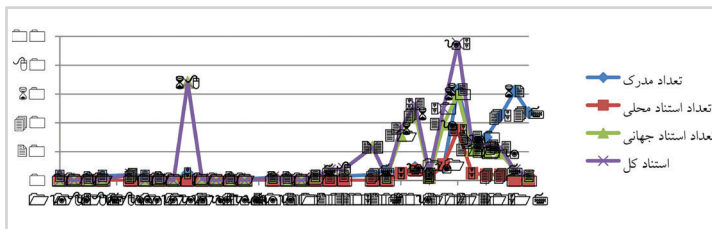
روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی با رویکرد علم‌سنجی انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش تولیدات علمی حوزه قرآن کریم (۳۵۶ عنوان) نمایه شده در پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک از سال ۱۹۸۵ تا ۲۰۱۸ است که در تاریخ ۱۲ ماه فوریه ۲۰۱۹ از این پایگاه گرفته شده است. برای گردآوری اطلاعات از بخش جستجوی پیشرفته پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک (وب‌آف‌ساینس^۱ سابق) استفاده شده است. به این توضیح که؛ از قسمت جستجوی پیشرفته پایگاه اطلاعاتی کلریویت آنالیتیک و محدود کردن جستجو به عنوان (Ti=Quran) تعداد ۳۵۶ مدرک بازیابی شد که اطلاعات آن‌ها از طریق بخش Analyze Results و Save to other file format به صورت Full Record and Cited References و Plain Text خروجی گرفته شد تا برای تحلیل در نرم‌افزارهای علم‌سنجی امکان‌پذیر شود.

بعد از جستجوی اطلاعات در پایگاه اطلاعاتی کلریویت آنالیتیک به جهت گردآوری اطلاعات به وسیله یادداشت برداری عنوان، موضوع، چکیده، کلیدواژه‌های مقاله‌ها، اطلاعات مربوطه گردآوری و ذخیره شد. همچنین برای بدست آوردن استنادهای محلی (تعداد کل استنادهای دریافتی مقاله‌ها از منابع کتابشناختی استناد شده در متن مقاله‌ها) و جهانی (تعداد کل استنادهای دریافتی مقاله‌ها از مجموعه وب آف ساینس) براساس سال، نویسنده، کشور، مجله، نوع مدرک، زبان و کلیدواژه‌ها از نرم‌افزار HisCite و برای ترسیم نقشه‌های هم‌استنادی، هم‌رخدادی و اثرگان و هم‌نویسندگی از نرم‌افزار VOSviewer استفاده شد. برای جلوگیری از حجیم شدن مقاله فقط به ۲۰ سازمان، نویسنده، مجله و موضوع که بیشترین تولید علمی و بیشترین استناد را دریافت کرده بودند جدول و نمودار بوسیله نرم‌افزار اکسل طراحی شد.

یافته‌های پژوهش

۴-۱. روند انتشار و استنادهای محلی و جهانی تولیدات علمی در حوزه قرآن کریم

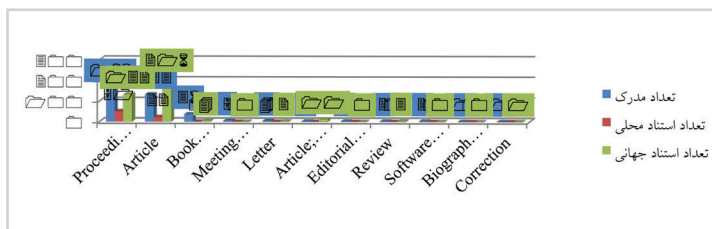

نمودار ۱. روند انتشار و استنادهای محلی و جهانی تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم از سال ۱۹۸۵-۲۰۱۸

یافته‌های نمودار ۱ نشان می‌دهد که بیشترین تولیدات علمی در زمینه قرآن مربوط به سال ۲۰۱۳ با ۶۳ عنوان است و این تولیدات علمی با ۳ عنوان از سال ۱۹۸۵ شروع شده که بعد از آن، انتشار مدارک با اندکی نوسان یعنی بین ۱-۵ مدرک تا سال ۲۰۰۷ در نوسان بوده و از سال ۲۰۰۸ به بعد، انتشار مدارک با روند صعودی همراه بوده و از سال ۲۰۱۳ به بعد نسبت به در مقایسه با سال‌های پیش از خود، انتشار مدارک به میزان قابل توجهی افزایش داشته است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهند که روند استنادهای محلی نسبت به روند استنادهای جهانی بسیار پایین بوده و بیشترین استناد محلی با ۳۵ عنوان مربوط به سال ۲۰۱۳ است ولی روند استنادهای جهانی

نسبت به استناد محلی، روند صعودی داشته و بیشترین استناد جهانی با ۶۸ استناد مربوط به سال ۱۹۹۴ است. در مجموع، یافته‌ها نشان می‌دهند که روند انتشار و استناد به تولیدات علمی در پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک از سال ۱۹۸۵-۲۰۱۸ نوسانات زیادی داشته است.

۲-۴. استنادهای محلی و جهانی به انواع تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم

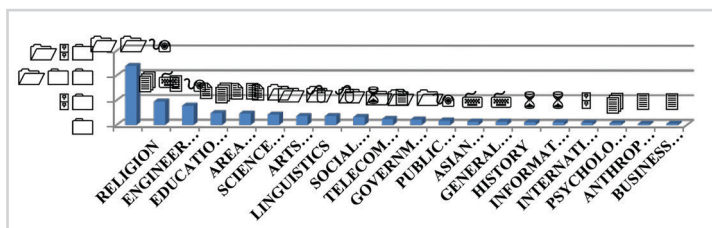

نمودار ۲. استنادهای محلی و جهانی به انواع تولیدات علمی

یافته‌های نمودار ۲ نشان می‌دهد که مقاله‌های علمی پژوهشی با ۱۳۲ عنوان و ۲۲ استناد محلی و ۲۱۶ استناد جهانی و مقاله‌های کنفرانسی با ۱۶۶ عنوان و ۵۱ استناد محلی و ۱۳۲ استناد جهانی نسبت به دیگر انواع مدارک منتشر شده در پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک، استنادهای محلی و جهانی بیشتری داشته‌اند و استنادهای محلی مدارک نسبت به استنادهای جهانی بسیار پایین است.

۳-۴. بیشترین حوزه‌های موضوعی، کشورها، سازمان‌ها، زبان‌ها، منابع، نویسندگان و کلیدواژه‌های مهم تولیدات علمی حوزه قرآن کریم

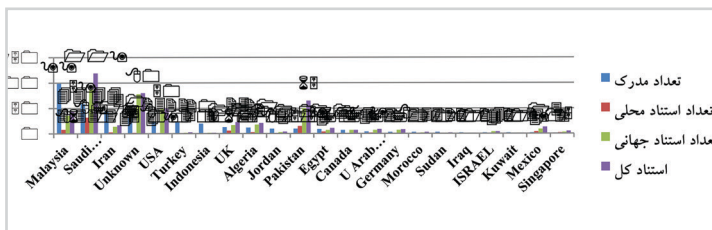
۱-۳-۴. حوزه‌های موضوعی تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم

نمودار ۳. حوزه‌های موضوعی تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم

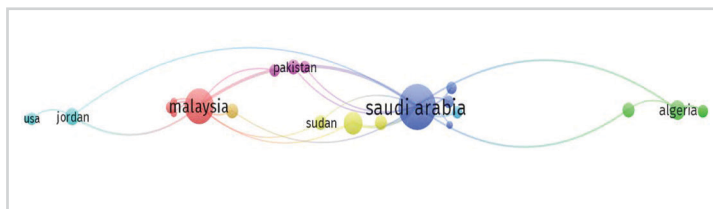
یافته‌های نمودار ۳ نشان می‌دهد که بیشترین حوزه‌های موضوعی تولیدات علمی با موضوع قرآن کریم به ترتیب مربوط به زمینه‌های علوم کامپیوتر، مذهب، مهندسی، پژوهش، آموزش و پرورش، مطالعات حوزه، موضوعات دیگر علم و فناوری، مطالعات دیگر هنر و علوم انسانی و زبانشناسی و علوم اجتماعی است. به طور کلی پوشش موضوعی و حوزه‌های موضوعی نشان می‌دهند که تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم بیشتر در حوزه‌های سیستمی و کامپیوتری بوده که شاید دلایل آن را در اشاعه و ترویج سیستم‌های کامپیوتری و نرم‌افزارهای قرآنی در دنیای مجازی امروزی جهت مطرح شدن در عرصه جهانی و محلی و هم به خاطر جنبه تبلیغاتی دینی و هم جنبه مالی زیادی که فروش این نرم‌افزارها برای کشورها در حوزه قرآن کریم دارد، دانست.

۲-۳-۴. کشورهای فعال در حوزه قرآن کریم و میزان استنادهای محلی و جهانی آن‌ها و نقشه هم‌نویسندگی آن‌ها

نمودار ۴. کشورهای منتشر کننده تولیدات علمی و استنادهای محلی و جهانی آن‌ها

یافته‌های نمودار ۴ نشان می‌دهد که کشورهای مالزی، عربستان و ایران بیشترین تعداد مدرک را منتشر کرده‌اند و کشورهای عربستان، پاکستان و مالزی به ترتیب با ۳۲، ۱۰ و ۸ استناد، بیشترین استنادهای محلی داشته و کشورهای عربستان، پاکستان و آمریکا به ترتیب با ۸۷، ۵۰ و ۴۹ استناد بیشترین استنادهای جهانی را دریافت کرده‌اند. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهند، براساس خروجی نرم‌افزار هیس سایت، ۳۱ مدرک توسط نویسندگان و سازمان‌هایی که کشور آن‌ها ناشناخته بوده است منتشر شده که میزان استنادهای محلی و جهانی و کل آن‌ها به ترتیب ۲، ۷۸ و ۸۰ استناد می‌باشد. از لحاظ جایگاه، رتبه کشورها به لحاظ تعداد مدرک و استناد بسیار متفاوت است و برای مثال کشور ایران با ۴۴ مدرک و ۳ استناد محلی و ۱۴ استناد جهانی و در مجموع با ۱۷ استناد نسبت به کشور مکزیک با ۲ عنوان مدرک و ۱۳ استناد، استنادهای بسیار کمی دریافت کرده است که شاید دلایل آن را در اعتبار نویسندگان، سازمان‌ها و کشورهای منتشر کننده مدارک علمی و کیفیت و محتوای غنی مدارک علمی آن‌ها در مقایسه با یکدیگر جستجو کرد. به طور کلی براساس یافته‌های نقشه ۱ روابط هم‌نویسندگی کشورها از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست.

نقشه ۱. هم‌نویسندگی کشورهای منتشرکننده تولیدات علمی با موضوع قرآن کریم

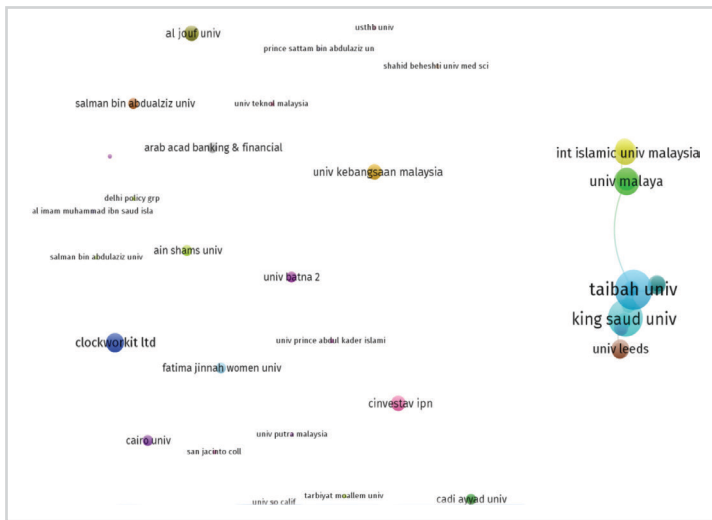
رنگ‌های نقشه گویای این واقعیت است که کشورها با رنگ‌های مختلف در خوشه‌های متفاوتی قرار گرفته‌اند که نشان‌دهنده همکاری علمی آن‌ها در حوزه‌های موضوعی مختلف است بنابراین یافته‌های نقشه ۱ نشان می‌دهد که کشور عربستان، هسته اصلی هم‌نویسندگی کشورها با یکدیگر است و بیشترین رابطه هم‌نویسندگی را با کشورهای دیگر دارد و کشورهای مالزی، پاکستان و الجزایر بعد از کشور عربستان دارای ارتباط علمی قوی‌تری با کشورهای دیگر هستند.

۳-۳-۴. سازمان‌های فعال در حوزه قرآن کریم و میزان استنادهای محلی و جهانی آن‌ها و نقشه هم‌نویسندگی آن‌ها

جدول ۱. استنادهای محلی و جهانی سازمان‌های منتشرکننده تولیدات علمی

سازمان‌ها	تعداد مدرک	تعداد استنادهای محلی	سازمان‌ها	تعداد مدرک	تعداد استنادهای جهانی
Taibah Univ	24	15	King Saud Univ	12	46
King Saud Univ	12	10	Univ Kebangsaan Malaysia	11	40
Al Imam Muhammad Ibn Saud Islam Univ	1	6	Taibah Univ	24	35
Fatima Jinnah Women Univ	1	5	DUKE UNIV	1	30
Int Islam Univ	1	5	King Abdulaaziz City Sci & Technol KACST	1	21
Univ Leeds	6	5	Princess Norah Univ	1	21
CINVESTAV IPN	1	4	Fatima Jinnah Women Univ	1	18
IQRA Univ	1	4	Int Islam Univ	1	18
Univ Engn & Technol	1	4	Delhi Policy Grp	1	15
King Abdulaziz Univ	7	3	Univ Leeds	6	15
NED Univ Engn & Technol	2	3	Unknown	23	15
Univ Malaysia	24	3	USTHB Univ	3	15
Univ Putra Malaysia	4	3	Lahore Sch Econ	1	12
Zahedan Univ Med Sci	1	3	Univ Management & Technol	1	12
Cairo Univ	4	2	Univ Michigan	2	10
Islamic Univ Madinah	2	2	CINVESTAV IPN	1	9
PointStar Pte Ltd	1	2	IQRA Univ	1	9
Univ Sharjah	2	2	Univ Engn & Technol	1	9
Univ Tabuk	1	2	Univ So Calif	1	8
Unknown	23	2	Univ Utara Malaysia	5	8

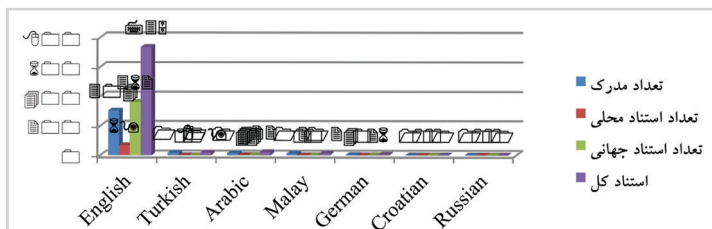
یافته‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که دانشگاه‌های طیبه، مالایا، دانشگاه بین‌المللی مالزی، دانشگاه ملّک سعود عربستان، کبانگسان مالزی، دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه تکنول مارا و سازمان‌های دیگر به ترتیب بیشترین انتشار مدرک را در زمینه قرآن کریم داشته‌اند. همچنین دانشگاه‌های طیبه، پادشاه عربستان و دانشگاه اسلامی امام محمدبن سعود به ترتیب با ۱۵، ۱۰ و ۶ استناد بیشترین استنادهای محلی را دریافت کرده‌اند و دانشگاه‌های ملّک سعود، کبانگسان مالزی و طیبه به ترتیب با ۴۶، ۴۰ و ۳۵ استناد بیشترین استناد جهانی را دریافت کرده‌اند. علاوه بر این یافته‌ها نشان می‌دهند ۲۳ مدرک توسط نویسندگانی منتشر شده که وابستگی سازمانی خود را نوشته‌اند و تعداد استنادهای محلی به مدارک منتشر شده نسبت به استنادهای جهانی بسیار پایین است و جایگاه سازمان‌ها به لحاظ تعداد مدرک و دریافت استناد متغیر و متفاوت است که در ادامه به ترسیم نقشه هم‌نویسندگی آن‌ها پرداخته شده است.

نقشه ۲. هم‌نویسندگی سازمان‌های منتشرکننده تولیدات علمی

یافته‌های نقشه ۲ نشان می‌دهد که دانشگاه‌های طیبه، پادشاه عربستان، دانشگاه مالزی و تکنولوژی بیشترین هم‌نویسندگی را با سازمان‌های دیگر داشته‌اند و نقشه هم‌نویسندگی سازمان‌ها دارای پراکندگی زیادی است که نشان‌دهنده همکاری علمی ضعیف سازمان‌های منتشرکننده مدارک با یکدیگر است.

۴-۳-۴. زبان‌های تولیدات علمی و میزان استنادهای محلی و جهانی آن‌ها

نمودار ۵. تعداد استنادهای محلی و جهانی تولیدات علمی بر اساس زبان

یافته‌های نمودار ۵ نشان می‌دهد که بیشترین زبان نگارش مدارک علمی حوزه قرآن کریم در پایگاه استنادی کل‌ریویت آنالیتیک، زبان انگلیسی است و تعداد بیشترین استنادهای محلی و جهانی نیز متعلق به این زبان است.

۴-۳-۵. منابع منتشرکننده تولیدات علمی و میزان استنادهای محلی و جهانی آن‌ها

جدول ۲. میزان استنادهای محلی و جهانی تولیدات علمی بر اساس مجله‌ها

مجله‌ها	تعداد مدرک	تعداد استنادهای محلی	مجله‌ها	تعداد مدرک	تعداد استنادهای جهانی
2013 TAIBAH UNIVERSITY INTERNATIONAL CONFERENCE ON ADVANCES IN INFORMATION TECHNOLOGY FOR THE HOLY QURAN AND ITS SCIENCES	45	26	AMERICAN JOURNAL OF COMPARATIVE LAW	2	68
TURKISH ONLINE JOURNAL OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY	1	6	2013 TAIBAH UNIVERSITY INTERNATIONAL CONFERENCE ON ADVANCES IN INFORMATION TECHNOLOGY FOR THE HOLY QURAN AND ITS SCIENCES	45	35
ICET: 2009 INTERNATIONAL CONFERENCE ON EMERGING TECHNOLOGIES, PROCEEDINGS	1	5	ARABIAN JOURNAL FOR SCIENCE AND ENGINEERING	4	29
JOURNAL OF RELIGION & HEALTH	8	5	ICET: 2009 INTERNATIONAL CONFERENCE ON EMERGING TECHNOLOGIES, PROCEEDINGS	1	18
2014 INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON BIOMETRICS AND SECURITY TECHNOLOGIES (ISBAST)	2	4	JOURNAL OF RELIGION & HEALTH	8	18

تعداد استادهای جهانی	تعداد مدرک	مجلهها	تعداد استادهای محلی	تعداد مدرک	مجلهها
15	1	STUDIES IN CONFLICT & TERRORISM	4	2	LIFE SCIENCE JOURNAL-ACTA ZHENGZHOU UNIVERSITY OVERSEAS EDITION
14	1	LITERARY AND LINGUISTIC COMPUTING	4	1	LREC 2012 - EIGHTH INTERNATIONAL CONFERENCE ON LANGUAGE RESOURCES AND EVALUATION
14	1	LREC 2012 - EIGHTH INTERNATIONAL CONFERENCE ON LANGUAGE RESOURCES AND EVALUATION	3	1	2013 5TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON COMPUTER SCIENCE AND INFORMATION TECHNOLOGY (CSIT)
12	1	NONPROFIT AND VOLUNTARY SECTOR QUARTERLY	3	1	2013 INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON BIOMETRICS AND SECURITY TECHNOLOGIES (ISBAST)
10	1	NEW PERSPECTIVES ON ISLAM IN SENEGAL: CONVERSION, MIGRATION, WEALTH, POWER, AND FEMININITY	2	6	INTERNATIONAL JOURNAL OF ADVANCED COMPUTER SCIENCE AND APPLICATIONS
9	2	LIFE SCIENCE JOURNAL-ACTA ZHENGZHOU UNIVERSITY OVERSEAS EDITION	2	1	LITERARY AND LINGUISTIC COMPUTING
8	1	BULLETIN OF THE SCHOOL OF ORIENTAL AND AFRICAN STUDIES-UNIVERSITY OF LONDON	1	1	2010 5TH CAIRO INTERNATIONAL BIOMEDICAL ENGINEERING CONFERENCE (CIBEC 2010)
8	3	MIDDLE EASTERN STUDIES	1	1	2012 15TH INTERNATIONAL MULTITOPIC CONFERENCE (INMIC)
7	2	2014 INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON BIOMETRICS AND SECURITY TECHNOLOGIES (ISBAST)	1	2	2014 IEEE/ACS 11TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON COMPUTER SYSTEMS AND APPLICATIONS (AICCSA)
7	1	PSYCHOLOGICAL REPORTS	1	1	2016 CONFERENCE OF BASIC SCIENCES AND ENGINEERING STUDIES (SCGAC)
7	1	SCIENTIFIC WORLD JOURNAL	1	4	ARABIAN JOURNAL FOR SCIENCE AND ENGINEERING
7	1	SEMANTIC WEB	1	1	EUROPEAN JOURNAL OF WOMENS STUDIES
7	1	TURKISH ONLINE JOURNAL OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY	1	1	INFORMATICS ENGINEERING AND INFORMATION SCIENCE, PT IV
6	1	2013 INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON BIOMETRICS AND SECURITY TECHNOLOGIES (ISBAST)	1	1	SEMANTIC WEB
5	1	COMPUTING & INFORMATICS, 4TH INTERNATIONAL CONFERENCE, 2013	1	1	THEORY AND PRACTICE OF NATURAL COMPUTING

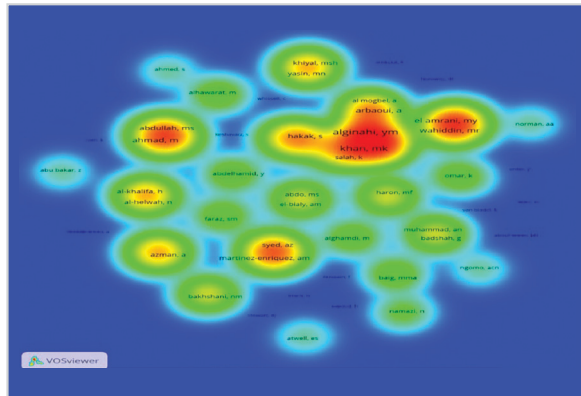
یافته‌های جدول ۲ نشان می‌دهد که مجله‌های کنفرانس بین‌المللی دانشگاه طیبه، مجله مدرن روش‌های آموزش زبان و نامه‌های علوم پیشرفته بیشترین تعداد مدرک را در زمینه قرآن کریم در پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک منتشر کرده‌اند. همچنین مجله کنفرانس بین‌المللی دانشگاه طیبه با ۴۵ استناد محلی بیشترین استنادهای محلی و مجله حقوق تطبیقی آمریکا با ۶۸ استناد جهانی بیشترین استنادهای جهانی را در بین مجله‌ها دریافت کرده‌اند. علاوه بر این یافته‌ها نشان می‌دهند که میزان استنادهای محلی مجله‌ها نسبت به استنادهای جهانی بسیار پایین بوده و جایگاه مجله‌ها به لحاظ تعداد مدرک و تعداد استناد متفاوت است.

۶-۳-۴. نویسندگان فعال در حوزه قرآن کریم و میزان استنادهای محلی و جهانی آن‌ها

جدول ۳. تعداد استنادهای محلی و جهانی نویسندگان

نویسندگان	تعداد مدرک	تعداد استنادهای محلی	نویسندگان	تعداد مدرک	تعداد استنادهای جهانی
Alginahi YM	11	12	HOROWITZ DL	2	68
Khalil MS	4	9	Alginahi YM	11	26
Khan MK	6	9	Khan MK	6	23
Kurniawan F	4	9	Al-Helwah N	1	21
Elhadj YOM	2	7	Al-Khalifa H	1	21
Khiyal MSH	1	5	Al-Odah I	1	21
Saeed MI	1	5	Al-Yahya M	1	21
Shoaib M	1	5	Bahanshal A	1	21
Ullah KH	1	5	Khalil MS	4	20
Yasin MN	1	5	Kurniawan F	4	20
Atwell ES	1	4	Khiyal MSH	1	18
Martinez-Enriquez AM	1	4	Saeed MI	1	18
Muhammad A	1	4	Shoaib M	1	18
Sharaf ABM	1	4	Ullah KH	1	18
Syed AZ	1	4	Yasin MN	1	18
Tanveer S	1	4	Sayoud H	3	15
ul Qayyum Z	1	4	Venkatraman A	1	15
Waqar MM	1	4	Atwell ES	1	14
Azman A	1	3	Sharaf ABM	1	14
Azrifah M	1	3	Ahmed S	1	12

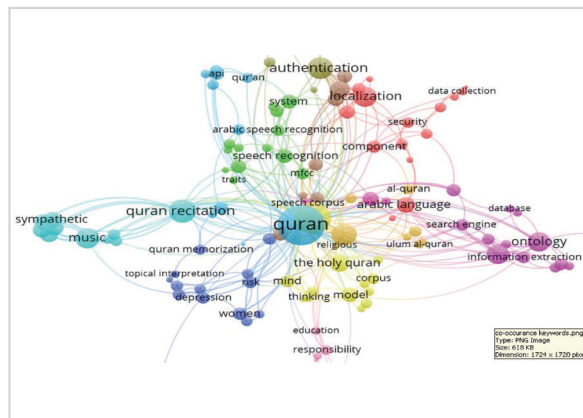
یافته‌های جدول ۳ نشان می‌دهد که از میان ۲۰ نویسنده فعال، الگیناهی از کشور عربستان با انتشار ۱۱ مقاله و خان از کشور پاکستان با ۶ عنوان مقاله بیشترین تولید مقاله را در زمینه قرآن کریم در پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک داشته‌اند. همچنین الگیناهی با ۱۲ و خلیل، خان و کورنیاوان هر کدام با ۹ استناد محلی بیشترین استنادهای محلی را دریافت کرده‌اند و هارویتز از آمریکا، الگیناهی و خان از آمریکا به ترتیب با ۶۸، ۲۶ و ۲۳ استناد بیشترین استنادهای جهانی را دریافت کرده‌اند. همچنین جایگاه نویسندگان براساس تعداد مدرک و تعداد استناد بسیار متفاوت بوده و تعداد استنادهای محلی مدارک نسبت به استنادهای جهانی آنها بسیار پایین است که در ادامه به طراحی نقشه هم‌نویسندگی آن‌ها پرداخته شده است.

نقشه ۳. هم‌نویسندگی نویسندگان

یافته‌های نقشه ۳ نشان می‌دهد که الگیناهی، خان، خلیل، عمران‌ی، احمد و اربعو تعداد هم‌نویسندگی بیشتری نسبت به نویسندگان دیگر داشته‌اند و در کل هم‌نویسندگان، به دلیل پراکندگی بیشتر در خوشه‌های مختلف پایین بوده و نویسندگان در خوشه‌های مختلف پراکنده شده‌اند که نشان‌دهنده هم‌نویسندگی آن‌ها در خوشه‌های خودشان است.

نقشه ۴. هم‌رخدادی کلیدواژه‌های تولیدات علمی در حوزه قرآن کریم

نقشه ۴. هم‌رخدادی کلیدواژه‌های تولیدات علمی در حوزه قرآن کریم

یافته‌های نقشه ۴ نشان می‌دهد که کلیدواژه‌های قرآن، اسلام و مقدس هم‌رخدادی بیشتری نسبت به کلمات دیگر دارند و هسته اصلی ارتباط بین کلیدواژه‌های دیگر هستند و نقشه هم‌رخدادی کلیدواژه‌ها با توجه به قرارگیری آن‌ها در خوشه‌های مختلف به رنگ‌های مختلف نشان‌دهنده پراکندگی هم‌رخدادی کلیدواژه‌ها در حوزه قرآن کریم است.

نتیجه‌گیری

تحلیل تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم به عنوان منبع و مخزن علم الهی و راهنمای انسان در مسیر بندگی خداوند باری تعالی نیازمند سیاست‌گذاری‌های درست علمی در این حوزه است. برای سیاست‌گذاری درست علمی نیز، باید به تحلیل و ارزیابی درست و جامع علمی از طریق رویکردهای علم‌سنجی در این زمینه پرداخت؛ چراکه با استفاده از روش‌های علم‌سنجی می‌توان به شناسایی و رتبه‌بندی نویسندگان، پژوهشگران، متخصصان، سازمان‌ها، کشورها، زبان‌ها، مجلات، شکاف‌ها و روندهای موضوعی جاری و آینده و تحلیل آن‌ها و منابع علمی مختلف آن پرداخت.

تحلیل علم‌سنجانه‌ی تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم نشان می‌دهد که روند انتشار مدارک علمی منتشرشده توسط پژوهشگران در پایگاه استنادی کل‌ویوت آنالیتیکس، علی‌رغم نوسانات زیاد در سال‌های مختلف، همانند نتایج پژوهش‌های خاصه و نوری و زارع‌فراشبندی (۱۳۹۱) که در پایگاه‌های استنادی وب‌آف‌ساینس و اسکوپوس^۱ به تحلیل وضعیت تولیدات علمی این حوزه پرداخته بودند، سیر صعودی داشته است و بیشترین موضوع‌های آن‌ها در زمینه سیستم‌های کامپیوتری قرآنی، اطلاعاتی و مذهب می‌باشد. شاید ریشه و علت روند صعودی انتشار مدارک علمی را بتوان در سرمایه‌گذاری کشورها به ویژه کشورهای مسلمان در زمینه تولیدات علمی حوزه قرآن کریم یافت و یا ناشی از توجه پژوهشگران آن کشورها به این حوزه در سال‌های مربوطه دانست.

افزون بر آن می‌توان برخی عوامل که موجب افزایش گرایش موضوعی تولیدات علمی در حوزه قرآن کریم به سمت سیستم‌های کامپیوتری قرآنی و نرم‌افزارهای هوشمند قرآنی شده است را برشمرد مانند:

افزایش چشمگیر گرایش جامعه جهانی به استفاده از دنیای مجازی و دیجیتالی، توسعه شبکه‌های اجتماعی، دسترسی آسان و سرعت قابل توجه نرم‌افزارها در ارائه مطالب در قالب‌های متنی و رسانه‌های صوتی و تصویری، دستیابی سریع و آسان به حجم وسیعی از اطلاعات، بهره‌مندی از قابلیت جستجو در نرم‌افزارها، برقراری ارتباط سریع با جامعه مخاطب، یادگیری آسان مطالب و در آخر، سود حاصل از تولید و فروش نرم‌افزارهای قرآنی برای شرکت‌های نرم‌افزاری

تحلیل وضعیت تولیدات علمی به ترتیب براساس کشور، سازمان، مجله، زبان، نویسنده و هم‌رخدادی واژگان نشان می‌دهد؛ کشورهای عربستان، پاکستان، آمریکا، مالزی و ایران؛ دانشگاه‌های طیبه، مالایا، پادشاه عربستان، کبانگسان مالزی و دانشگاه آزاد اسلامی ایران و مجله‌های کنفرانس بین‌المللی دانشگاه طیبه و حقوق تطبیقی آمریکا بیشترین انتشار مدارک علمی را به زبان انگلیسی منتشر کرده‌اند و بیشترین استاد محلی و جهانی را نیز به غیر از دانشگاه آزاد اسلامی ایران به خود اختصاص داده‌اند.

یافته‌های دیگر نشان می‌دهد؛ پژوهشگرانی مانند الگیناهی، هاروتز و خان بیشترین انتشار و استناد را در میان نویسندگان داشته‌اند و کلیدواژه‌های قرآن و اسلام بیشترین هم‌رخدادی را به خود اختصاص داده‌اند که این نتایج با نتایج پژوهش قاضی‌زاده، سهیلی و خاصه (۱۳۹۷) که با هدف تحلیل واژگانی و ترسیم نقشه دانش علوم قرآن و حدیث در پایگاه استنادی جهان اسلام انجام شده بود با اندکی تفاوت همسو است. چراکه در نتایج پژوهش آن‌ها واژه‌های قرآن، نهج البلاغه و امام علی (ع) و در این پژوهش واژه‌های قرآن و اسلام بیشترین هم‌رخدادی را در میان کلیدواژه‌ها داشته‌اند که شاید علت آن را در فراگیر بودن پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیکس در جهان نسبت به پایگاه استنادی جهان اسلام یا توجه به اسلام در جهان و یا داخلی بودن پایگاه استنادی جهان اسلام برای نویسندگان کشورهای مسلمان به ویژه کشورهای شیعی که در آن‌ها ارادت و محبت به حضرت علی (ع) و توجه به کتاب نهج البلاغه بیشتر است دانست. علاوه بر نتایج پژوهش حاضر، نتایج پژوهش پژوهشگرانی مانند خاصه، نوری و زارع و فراشبندی (۱۳۹۱) و اصنافی (۱۳۹۳) نشان می‌دهد که تولیدات علمی و همکاری علمی نویسندگان، سازمان‌ها و کشورهای مسلمان در زمینه قرآن کریم بسیار اندک است. برخی دلایل این عدم استقبال از مشارکت کار جمعی عبارتند از:

بی‌توجهی جوامع علمی آن کشورها به موضوعات قرآنی در پژوهش‌های خود، عدم پشتیبانی پایگاه استنادی کلریویت آنالیتیک از زبان‌های دیگر مانند فارسی، ترکی و عربی، عدم همکاری و تعامل آن‌ها با یکدیگر، مسائل ملیتی، فرهنگی، قومی، قبیله‌ای، مذهبی و جنسیتی، نبود انگیزه برای تحقیق و پژوهش، عدم سرمایه‌گذاری در حوزه پژوهش‌های قرآنی، روابط سیاسی و بین‌المللی کشورها با یکدیگر، مدیریت ضعیف پژوهشی، خودمحوری نویسندگان و سازمان‌ها و کشورها در حوزه پژوهشی، ناتوانی نویسندگان برای پرداخت هزینه‌های داوری مقاله‌ها، عدم پشتیبانی از نویسندگان و سازمان‌های فعال در حوزه قرآن پژوهی، ناتوانی نویسندگان در ترجمه و انتشار آثار خود به زبان‌های دیگر، عدم برگزاری همایش‌های بین‌المللی برای ایجاد انگیزه در نویسندگان کشورهای مختلف جهت تعامل با یکدیگر، ناتوانی مالی نویسندگان در سفر به کشورهای دیگر یا فرصت‌ها مطالعاتی، نبود زیرساخت‌های لازم برای همکاری نویسندگان، سازمان‌ها و کشورها و سیاست‌گذاری‌های نادرست علمی آن‌ها به طور کلی برای سیاست‌گذاری‌های صحیح و منطقی در زمینه افزایش تولیدات علمی و

همچنین توسعه همکاری‌های علمی در حوزه قرآن کریم پیشنهاد می‌شود: کشورهای مسلمان به ویژه جمهوری اسلامی ایران برای افزایش تولیدات علمی خود، به شناسایی نویسندگان، سازمان‌ها و کشورهای فعال در این حوزه پرداخته و از آن‌ها حمایت کنند؛ با استفاده از رویکردهای علم‌سنجی مانند تحلیل استنادی، هم‌استنادی، هم‌رخدادی، به شناسایی آثار و پژوهشگران برتر این حوزه پرداخته و از آن‌ها الگوبرداری کنند؛ به شناسایی حوزه‌های فعال پژوهشی، حوزه‌های کم کار شده و کاستی‌ها و چالش‌های پژوهشی پرداخته و اقدامات اساسی ویژه‌ای جهت کاستن یا ازبین بردن آنها انجام دهند؛ اقدام به برگزاری همایش‌های ملی و بین‌المللی در راستای توسعه و تعمیق همکاری‌های علمی در این حوزه نمایند؛ انجمن‌های علمی در سطح ملی و بین‌المللی در این حوزه ایجاد و از آن‌ها حمایت کنند؛ سیاست‌گذاری‌ها و سرمایه‌گذاری‌های لازم برای افزایش هم‌نویسندگی نویسندگان، سازمان‌ها، کشورها و مجله‌ها در سطوح مختلف ملی و بین‌المللی انجام شود؛ از پژوهش‌های کاربردی در حوزه افزایش ارتباطات علمی و همکاری‌های علمی حمایت شود؛ برای افزایش کیفیت و اثرگذاری تولیدات علمی در این حوزه تلاش کنند؛ به ارزیابی کمی و کیفی منابع علمی جهت مدیریت و سیاست‌گذاری صحیح پژوهشی برای ترویج و گسترش تولیدات علمی این حوزه پردازند؛ از نگارش مقالات پژوهشی به زبان انگلیسی، استقبال کنند؛ و به ارتقای کیفیت و کمیت مجلات خودشان پرداخته و آن‌ها را در پایگاه‌های معتبر بین‌المللی نمایه کنند.

منابع

- قرآن کریم. (۱۳۸۰). ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای. تهران: انتشارات پیراسته.
- اصنافی، امیررضا. (۱۳۹۳) در پژوهشی به میزان مقالات تولیدی با عنوان «شیعه»؛ در پایگاه وب آف ساینس طی سال‌های ۱۹۷۴ - ۲۰۱۴. ره آورد نو، ۴۷، ۵۸-۶۱.
- اکبری، مرتضی. (۱۳۹۰). درآمدی بر آموزش در اسلام و ایران. ایلام: جوهر حیات.
- اکبری، مرتضی و رضائی، فریدون. (۱۳۹۴). واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری حفظه الله. الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی. ۳(۵)، ۸۵-۱۰۸.
- بخاری، ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بن ابراهیم، (۱۹۸۱). صحیح بخاری، جلد ۱، ترکیه: انتشارات معاصر استانبول.
- حرّانی، شیخ ابو محمد. (۱۳۸۷). تحف العقول عن آل الرسول، ترجمه صادق حسن زاده، چاپ دهم، قم: انتشارات آل علی.
- خاصه، علی اکبر. (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل پژوهش‌های قرآنی در عرصه بین‌المللی ISI. قرآن و علم، ۶(۱۰)، ۱۴۵-۱۶۶.
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۳). بیانات در دیدار جمعی از مهندسان (۱۳۸۳/۱۲/۰۵).
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۹). منشور فرهنگی انقلاب اسلامی. تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.

دیدگاه، فرشته و بینش، مژگان (۱۳۸۹). پیشگامان علمی جهان اسلام در حوزه علوم و فناوری نانو. پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات، ۲۶(۲)، ۳۹۳-۴۰۹.

دیمه کارگراب، محسن و کاظمی، ابوالفضل. (۱۳۹۷). استنادهای کلامی امام رضا (علیه السلام) به آیات قصص در حوزه امامت. فرهنگ رضوی، ۶(۲۴)، ۱۵۷-۱۸۴.

رستمی زاده بهرامی، خدیجه. (۱۳۸۶). اهمیت قرآن کریم. بشارت، ۶۲.

شابدین، علی رضا. (۱۳۷۶). چیستی و ماهیت علم در قرآن و روایات و آموزه‌های اسلامی. فصلنامه جبل المتین. ۱۲۸-۱۴۴.

علوانی، طه جابر. (۱۳۷۷). اصلاح تفکر اسلامی. ترجمه محمود شمس. تهران: نشر قطره.

علوانی، طه جابر. (۱۳۸۰). بحران فکری معاصر: شناخت و راهکارها. ترجمه عثمان ایزدپناه. سندج: ایزدپناه.

علوی مهر، حسین و عبداللهی، طاهره. (۱۳۹۷). معنا شناسی ایزوتسو در قرآن. قرآن شناسی خاورشناسان(قرآن و مستشرقان)، ۱۳(۲۴)، ۶۱-۷۵.

غفاری هسجین، زاهد و ناصر خاکی، حسن. (۱۳۹۵). زمینه‌ها و بایسته‌های تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر تمدن گرایان. علوم سیاسی، ۱۹(۷۵)، ۱۲۳-۱۵۰.

فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی. (۱۳۶۱). ارزش دانش و دانشمند در اسلام. ترجمه اسدالله ناصح. تهران: نهضت زنان مسلمان.

قاضی زاده، حمید، سهیلی، فرامرز و خاصه، علی اکبر. (۱۳۹۷). ترسیم ساختار دانش در پژوهش‌های علوم قرآن و حدیث ایران با استفاده از تحلیل هم‌واژگانی. پژوهشنامه علم‌سنجی، ۴(۸)، ۱۰۱-۱۲۲.

کرامت‌فر، عبدالصمد، نوروزی چاکلی، عبدالرضا و اسپرین، فرشته. (۱۳۹۴). کمیت یا کیفیت؟ ارزیابی تطبیقی تولید علم ایران، ترکیه و مالزی طی سال‌های ۲۰۱۳-۱۹۹۶. کاسپین، ۲(۱)، ۳۳-۳۸.

نوری، رسول و زارع‌فراشبندی، فیروزه. (۱۳۹۱). بررسی عملکرد پژوهشگران مسلمان در نشر مقالات موجود مرتبط با قرآن کریم در حوزه پزشکی در پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس. قرآن و طب، ۴(۱)، ۱۲۷-۱۳۱.